

משולחנו של רב בית החולים

מי שקשה לו לפתוח את הצום עם סעודה – מה יכול לעשות

שלום הרב שפרונג,

איך לפתוח את הצום השנה שעשרה בטבת חל ביום שישי? קשה לי להתחיל לאכול מיד סעודת שבת שלמה ואני מעדיף לשתות קפה ולאכול עוגה, איך אני מסתדר עם הקידוש?

תשובה:

כפי שכתבת, השנה יחול צום עשרה בטבת בערב שבת, כך שסיום הצום הנו בצאת הכוכבים של ליל שבת כמבואר בשו"ע ורמ"א (סימן רמט, ד).

בצאת הכוכבים, כיון שכבר הוא שבת, חלה חובת קידוש ואסור לאכול ולשתות לפני שיעשה קידוש.

המקרה המצוי במצבים אלו, הוא שהאדם מסוגל להמתין עד לחזרתו מבית הכנסת, ובדומה לשאר צומות, ובפרט בצום עשרה בטבת שהוא מהצומות הקצרים ביותר, אלא שבבואו לבית הוא מתקשה לפתוח את הצום בסעודת השבת, אלא מעוניין לשתות קפה ולאכול עוגה ולהמתין מעט לפני שיגש לסעודה. מאחר שנהגו העולם להחמיר כדברי הזוהר הקדוש שלא לאכול חלב ובשר באותה סעודה אפילו אם הוא מדיח את פיו לאחר אכילת החלב (כמבואר בפוסקים ביו"ד סימן פ"ט), אין אפשרות שיקדש, יטול ידיים, יטעם פת ואח"כ ישתה את הקפה.

ואמנם הוא יכול אחרי הקידוש לשתות במהירות כוס קפה ולגשת לסעודה. אבל אם הוא רוצה לשבת בנחת לשתות קפה ועוגה לכאורה האופן היחיד שיש לו הוא לקדש, לשתות קפה ועוגה עם ברכה אחרונה, ורק לאחר שעה לגשת לסעודת השבת, וזה האופן העדיף על רוב מי שמתקשה לפתוח את הצום מיד בסעודה.

וענין זה מצוי לרוב בלילי שמחת תורה, כאשר בכמה מקומות העדיפו לקדש, לאכול עוגות, לגשת להקפות, ואחר כך להתפנות לסעודת החג. והשאלה היא האם על ידי אכילת עוגות נחשב הקידוש כקידוש במקום סעודה או לא.

כידוע, בבוקר, מנהג רוב העולם להקל בזה ברווח, ומקדשים ואוכלים מיני מזונות ואינם חוששים שמא לא יצאו ידי חובת קידוש במקום סעודה, (אף שיש המדקדקים ומחמירים גם בזה). ויש לעיין האם יש חילוק בין היום ללילה בענין זה.

כתב השו"ע (סי' רעג, ה):

"כתבו הגאונים, הא דאין קידוש אלא במקום סעודה, אפי' אכל דבר מועט, או שתה כוס יין שחייב עליו ברכה, יצא ידי קידוש במקום סעודה וגומר סעודתו במקום אחר. **וזוקא אכל לחם או שתה יין, אבל אכל פירות, לא**".

כותב על כך המשנה ברורה (ס"ק כ"ה, כ"ו):

או שתה יין, וכל שכן אם אכל מיני תרגימא מה' מינים דיצא, דהם חשיבי טפי לסעודת שבת מיין, אבל שכר ושאר משקין אפילו אם היו חמר מדינה אין יוצא במ במקום סעודה דלא סעיד הלב כמו יין. ועיין בחדושי הגרע"א ובתו"ש שהוכיחו דלכמה ראשונים אינו יוצא ידי קידוש במקום סעודה ע"י כוס יין, וע"כ נראה שאין להקל בזה אלא במקום הדחק. פירות לא - דה' מינים נקרא מזון, ויין סועד הלב, אבל שאר דברים אפילו אכל מהם הרבה אינו חשוב סעודה כלל. וע"כ, מה שנוהגים לילך לבית חתן או מילה, ואין שם כיסנין אחר קידוש רק מיני מגדים, אין לו לטעום שם כלל...".

דברי המשנה ברורה ברורים, שמיני מאפה, אפילו שאינם פת, נחשבים לכולי עלמא קידוש במקום סעודה.

ואמנם בביאור הלכה שם מביא, "ובספר מעשה רב כתב שהגר"א אף בקידוש היום לא היה מקדש אלא במקום סעודה גמורה ולא מיני תרגימא או יין". ולדברי הגר"א אלו (שנמצאים במעשה רב הלי' שבת אות קכב) חוששים המדקדקים שלא לאכול אפילו בבוקר שהוא מדרבנן עוגות אלא פת בלבד, ולכאורה כל שכן בבוקר.

והנה לגבי יין מביא המשנ"ב דעות חלוקות אם די ברביעית של הקידוש או שצריך לשתות עוד רביעית, וכן כאמור דעת הגרע"א והתו"ש להחמיר ביין באופן כללי ומסיק המשנ"ב שלא להקל בזה אלא בשעת הדחק, אבל לא נרמז מזה כלום לגבי מיני מאפה למיניהם. וכ"כ בשמירת שבת כהלכתה (פרק נד סעיף כ"ב).

עוד מצינו בבאור הלכה (סימן רמט סעיף ב) שעסק בענין אכילת סעודת שבת לתיאבון, והביא מהאור זרוע, שמצוה לאכול סעודת שבת לתיאבון, ומאחר דעיקר הסעודה הוא לחם לכן אסור לאכול גרימז"ל בשבת קודם הסעודה משום דשוב לא יוכל לאכול עיקר סעודת שבת לתיאבון, והביא שהדרכי משה חולק עליו והמג"א מסכים עמו, ובהמשך דבריו כותב הביאור הלכה: "והנה במקומותינו שהמנהג שאין נוטלין לידים קודם קידוש נהגו העולם להקל בשחרית כדעת הד"מ ואוכלין מיני מזונות לאחר קידוש קודם הסעודה, ועיין בשו"ע של הגר"ז שיישב המנהג וכתב שאין למחות ביד המקילין, ומ"מ יש אנשי מעשה שמחמירין לעצמן במקום דאפשר כדעת המג"א ותיכף אחר הקידוש נוטלין לידים ומברכין על הפת ואוכלין הכל בתוך הסעודה, וכ"כ בספר שלחן עצי שטים, ועכ"פ לכ"ע נכון להדר שלא למלא כרסו משארי אכילות קודם סעודת הפת".

ומשמע מדבריו שמלבד הנושא של אכילה לתיאבון, אין חשש מצד דין קידוש במקום סעודה. ואמנם מזה למדנו, שאין לו למלא כרסו.

וכך כתב הגר"א דינר בשם הגר"ח קניבסקי, שמי שקשה לו, יכול לקדש ולאכול עוגות, ואח"כ לערוך סעודתו בפת.

ובשלחן שלמה (סימן רעג, עמ' רמה בהערה) כתב:

"ולשואל אם העושה קידוש ואכל מזונות צריך לחזור ולקדש לפני הסעודה, השיב מרן זלה"ה דאין חוששין בזה לדעת הגר"א, המובא בבית"ל ד"ה כתבו הגאונים – דלא היה מקדש ביום אלא במקום סעודה גמורה ולא במקום מיני תרגימא, ולכן מטעם זה א"צ לעשות עוד פעם קידוש קודם הסעודה. אולם לשואל אחר – בערוב ימיו – אמר מרן זלה"ה דאף שלא נקטינן דאין קידוש במקום סעודה אלא בפת, מכל מקום ראוי למי שקידש ואכל מזונות, שיחזור ויקדש סמוך לסעודה משום שזו היתה עיקר התקנה לקבוע סעודתו על היין, והוסיך שבכה"ג א"צ לומר את הפסוקים שנוהגים לומר קודם קידושא רבא, וגם אין צריך לעשותו דוקא קודם הסעודה, אלא מיד בתחילת הסעודה יכול לברך בורא פרי הגפן כדי שעיקר קביעות הסעודה תהיה על היין, והוסיף שכן הוא נוהג".

לסיכום: פשטות המשנה ברורה היא שאין כל מניעה לערוך קידוש על היין, ואחר כך לשתות קפה ולאכול עוגה, ולברך ברכה אחרונה, ואחר כך ליטול ידיים לסעודת השבת. וזאת בתנאי שאינו אוכל יותר מדי ופוגע בתיאבון אכילתו.

עם זאת דעת הגר"א להחמיר בזה, ויש שמחמירים כמותו וכאמור גם הגרש"ז אויערבאך החמיר בערוב ימיו בעניין.

משום כך, המקל כעיקר הדין לא הפסיד, והמחמיר תבוא עליו ברכה (ויכול לעשות כעצת הגרש"ז הנ"ל).